

SIMON PERESZ

A béke hajnala

Ezerkilencszázkilencvenhárom augusztus 20-ának hajnalán a még helyszínen tartózkodó delegátusok kézjegyükkel látták el az immár véglegesített okmányt, amelyen oly keményen és oly sokáig dolgoztunk. Végre-vela hára létrejött egy arab-izraeli megállapodás.

Aznap este ünnepeltem Oslóban hetvenedik születésnapomat. Izraelben még sötét éjszaka volt, Norvégiában azonban már kezdett áttörni a ködfátylon az északi hajnal korai fénye. Oslóban találkozott az izraeliek, a palesztinok és norvégek kicsiny csoportja, tagjai a történelem egyik legsikeresebben megőrzött diplomáciai titkának részesei voltak, egy olyan titoké, amelynek küszöbön álló felfedése vízváltástóként vonul majd be a Közel-Kelet történelmébe.

Abu Alaa, a Palesztin Felszabadító Szervezet (PFSZ) egyik vezető képviselője rám villantotta mosolyát. „Ez a megállapodás – mondta – a születésnap ajándéka.”

„Méghozzá milyen ajándék – gondoltam. – Olyan páratlan, annyira váratlan, hogy szinte megfoghatatlan.”

S hirtelen visszarepültem időben gyermekkorom helyszínére, szülővárosomba, a Volozsin melletti Visnivába (a mai Belorusz területén). Visniva abban az időben a zsidó szellemi élet egyik központja volt. Haim Nahman Bialik, Izrael nemzeti költője a visnivai nagy jesivát „a zsidó nemzeti lélek táptalajá”-nak nevezte. Mára semmi sem maradt a zsidó Visnivából. A zsinagógák és jesivák, az üzleti vállalkozások és gyárak nyomtalanul eltűntek, elpusztították őket. A zsidó élet ott pusztaság, elfakult emlék, akárcsak a várost benépesítő hajdani zsidók. Ha annak idején nem vándorolok ki, sorsom mit sem különbözött volna azon zsidókétől, akiket tömegsírokba vetettek, vagy gázkamrákban lelték halálukat.

Annak a nemzedéknek a fia vagyok, amelyik elvesztett egy világot, s nekivágott, hogy fölépítsen egy másikat. Megalapítottuk a modern Izrael Államot és ősi hazájában újjáélesztettük a zsidó nép függetlenségét. De csak a régi világ lerombolása után, s azt követően, hogy

hosszú, szenvedésteli utat tettünk meg, építhettünk fel egy új, igazságosabb világot – egy olyan helyet, ahol a nemzeti szabadság utáni vágyunkat egyesíthettük a társadalmi igazságosságra törekvésünkkel. Mélységes szomorúságunkra ennek a világnak a kialakítása szörnyű háborúkkal, szenvedéssel és kínokkal járt. Annyi szenvedéssel, annyi kinnal, ami elvakultá tett izraelieket és arabokat egyaránt, és képtelenné váltunk, hogy megváltoztassuk az egymásról, a „róluk” és saját magunkról alkotott képzetünket. Így szalasztottunk el kínáló alkalmakat. Annyira elszántan küzdöttünk egymás ellen, hogy észre sem vettük: megérett az idő a változásra.

Az 1990-es évek elején bekövetkezett azon ritka, kritikus pillanatok egyike, amelyek lehetővé teszik a józan ítéletű államférfiak számára, hogy döntő módon megváltoztassák gondolkodásmodjukat – s talán megfordítsák a történelem menetét. Ahhoz azonban, hogy e változás gyakorlati eredményeket hozzon, fel kellett ismernünk és el kellett fogadnunk az új realitásokat. Azokban az éjfél követő órákban Oslóban tisztában voltam vele, hogy a

hajnali félhomályban szét kell oszlatnunk a múlt árnyait. Az éjszaka magától széteszlik, ám a múlt sötétsége behatol életünk minden zugába. De ami megtörtént, az megtörtént. Nem változtathatunk a múlton. Amikor a körülmények kedvezőre fordulnak, és oly végtelenül sok forog kockán, a jelen kedvéért el kell felednünk a múltat. Igen ám, de hogyan?

Jóllehet okulhatunk a történelemből, nehezünkre esik kijavítani az általunk elkövetett hibákat. Héракleitosz ókori görög filozófus mondotta: „Ugyanabba a folyóba lépünk bele, de mindig más és más víz ömlik ránk.” A folyók szüntelenül áramlanak, és szakadatlan sodrásuk minduntalan új valóságot teremt. Belefulladásunk a folyam vizébe, ámde a folyót visszafordítani nem vagyunk képesek. Ugyanez igaz a történelemre is. A jövőt nem építhetjük egy régi rend romjain.

Térségünk drámai változásokon ment át elődeink ideje óta. Ábrahám is megélt aszályokat és éhínséget, tűzvészt, szélvihart és földrengést, árvizet; elté-

A BÉKE JÁRATA EILÁT ÉS AKKABA KOZOTT

vesztett csapásokat is, nem is szólva a fegyverekről, háborúkról és vérontásokról. Csakhogy Ábrahám idején az embereknek még nem állt módjukban sóltalanítani a tengervizet, villamosáramot előállítani, eltéríteni a szelet vagy előrejelezni a földrengést. S az is bizonyos, hogy az emberek mit sem tudtak rakétákról, számítógépekről és nukleáris robbanótöltetekről.

Tanulmányoznunk kell a történelmet, hogy levonjuk legfontosabb tanulságait, de azt is tudnunk kell, mikor hagyjuk figyelmen kívül a történelmet. Nem engedhetjük meg, hogy a múlt változtathatatlan fogalmakat alakítson ki, amelyek tagadják, hogy új utakat is építhetünk. Akárcsak a folyó, mi is része vagyunk az örökös változás folyamatának: átalakulnak a tájak, bővülnek az ismereteink, és a technika kitágítja látókörünket. Mi, akik napjainkban a politika küzdőterén tevékenykedünk, az általunk hordozott terhekben, reményeinkben és várakozásainkban különbözünk elődeinktől. Aki a történelmi precedenst a jövőbeni események irányítása formulájaként ünnepli, óhatatlanul csalódik és kudarcot vall. Az, ha tudjuk, mikor kell eltérnünk a múlttól, határozott előnyt biztosít számunkra – a meglepetés elemét. Valójában az, ami meglepetésszerűen következik be, néha sokkal kevesebb ellenállásba ütközik, mint az, amire számítottunk.

Ezért mindig arra törekedtem, hogy megtudjam másoktól a tényeket, de magam képzeljem el a lehetőségeket. Az 1948. évi függetlenségi háború után Izraelnek még mindig voltak ellenségei, fegyverekkel azonban nem rendelkeztek. Társaimmal együtt azt a halhatatlanul nagy feladatot kaptuk, hogy megszerezzük az új hazánk megvédéséhez szükséges fegyvereket. S miközben erőfeszítéseket tettünk erre, kezdtem a dolgo-

kat másként felfogni, mint a függetlenség előtti időkben. Úgy véltem, Izraelnek voltaképpen arra van szüksége, hogy stratégiaiul képes legyen elriasztani vagy megfélemlíteni az ellenséget – hogy elvegyük a kedvét a háborútól. Tanítóm, David Ben-Gurion elfogadta az elriasztás ideológiáját, s ezért atomreaktor építését határozta el, amit azután a sivatag közepén, Dimona városában, Bér-seva közelében valósítottunk meg. A Dimona-projektumot kutatóintézetnek terveztük, ám arab szomszédaink szemében aggasztó, megfoghatatlan, elriasztó eszköznek tűnt. Sürgetésemre Izrael bejelentette: nem fog nukleáris fegyvereket behozni a Közel-Keletre. Sőt mi több, azt vártuk, az üzem azt a reményt kelti majd, hogy létezhet olyan Közel-Kelet, amelynek nincsen szüksége nukleáris fegyverekre – létezhet egykor egy háború nélküli Közel-Kelet.

A projektum éles vitákat robbantott ki Izraelben. Egyesek azt állították, semmi sem valósul meg ebből a tervből; mások azt igyekeztek bizonyítani, hogy kivitelezhetetlen; megint mások azt jósolták, ha csak egyetlen lépést is teszünk ebben az irányban, az egész világ ellenünk támad, s Dimona katasztrofális háborúba sodor bennünket. 1979-ben, az Egyiptommal folytatott Camp David-i béketárgyalások alatt Anwar el-Sadat egyik munkatársa bizalmasan közölte Jigal Jadin akkori miniszterelnök-helyettesünkkel és Ezer Weizman akkori honvédelmi miniszterünkkel (Izrael mai elnökével): a Dimona-projektum határozottan befolyásolta Egyiptom azon döntését, hogy béketárgyalásokba fogjon.

Több mint harminc esztendő telt el a Dimona-projektum befejezése és második – még döntőbb jelentőségű – lehetőségem között, hogy hozzájárulhassak Izrael jólétéhez. 1992 júniusára, az új kormány megalakulásával hasonló helyzet állt elő; alig néhányan voltak képesek, hogy fölismerjék a béke lehetőségét. Izrael hosszú utat tett meg: a fiatal országból, amelynek Dimonára volt szüksége, hogy elriassa a háborút, erős nemzet lett, amely eljutott a béke küszöbéig. Beteljesült az álom. A látomás valósággá vált.

Jichak Rabin, miután 1992-ben Izrael miniszterelnökévé választották, följánlotta nekem kormányában a külügyminiszeri tárcát. Az akkori elképzelések szerint e poszt hatáskörének komoly korlátai voltak, amelyek részben az elődöm, David Levy és Jichak Samir volt miniszterelnök roppant bonyolult és ellentmondásos viszonyából eredtek. Továbbá, az előző kormány merev és komplex mechanizmust alakított ki az arab-izraeli tárgyalások számára. Egyszerre kellett kétoldali és többoldali tárgyalásokat folytatni. A kétoldali tárgyalásokon ezek szerint izraeli és három önálló arab – jordán-palesztin, szíriai és libanoni – küldöttség vett részt. Később a jordán-palesztin küldöttség kettévált, s így valójában már négy küldöttség tárgyalt: három közülük az említett országokat, a negyedik (a legkomplikáltabb, a palesztin) a reményt képviselte.

A közvetlen tárgyalásokon csupán három delegátus volt jelen. A tárgyalótermen kívül tartózkodtak azonban az Egyesült Államok külügyminisztériumának tisztviselői, akik minden tőlük telhetőt megtettek a zökkenőmentes tárgyalások érdekében, és arra ösztönözték a résztvevőket, hogy dacára a heves érzelmi viharoknak, folytassák a megbeszéléseket. Ugyanakkor a tömegkommunikációs eszközök a küldöttek minden lépését nyomon követték, s minden szavukat lejegyezték.

A tárgyalások legbonyolultabb kérdése egyben a küldöttségek legbonyolultabb kérdése is az volt, milyen legyen a palesztin képviselő. Az első világháború vége óta a palesztin népesség a háromszorosára nőtt, a Közel-Kelet térképe pedig a fölismerhetetlenségig megváltozott. Egész sereg szervezet versengett a palesztin totemoszlop csúcsáért, s egyesek fegyveresen próbálták elérni céljukat. Az 1991. évi madridi konferenciát követően a tárgyalásokon részt vevő palesztin küldöttséget nagyrészt habozás nélkül elfogadtuk. Az elgondolás az volt, legyen egy különálló palesztin vezetőség, amely legitimitását onnan nyerné, hogy Izrael kész elfogadni. Észertint a küldöttség csakis a területek lakói közül kerülne ki, akik nem folytattak terrorista tevékenységet, és akik elfogadnak egy átmeneti megállapodást – vagyis azt, hogy a palesztin állam megalakításának követelését legalább öt éven át függőben tartják. A küldöttségnek nem lehetnek tagjai a Palesztin Felszabadító Szervezet és a Palesztin Nemzeti Tanács képviselői. A feltételek szerint e csoportnak teljesen függetlennek kellett volna lennie, és független vezetőséget kellett volna képviselnie – egy olyan vezetőséget, amely sajnos csakis a Likud-kormány képzeletében élt.

A valóság azonban merőben másmilyen volt. A háttérből a tunéziai PFSZ vezetősége irányított: ez döntötte el a palesztin küldöttség összetételét, s a gázai dr. Haddar Abed al-Safit, a PFSZ egyik alapító tagját jelölte ki a küldöttség vezetőjének. Az a két személy, aki valójában irányította a küldöttséget, még csak nem is volt tagja a delegációnak: Faiszal Husszeini, a területek PFSZ-ének koronázatlan királya és dr. Hanan Asrawi, a szervezet ékesszóló szóvivője. Külügyminiszterként több ízben is tárgyaltam velük, és megelégedésemre szolgált, amikor Rabin miniszterelnök beleegyezett, hogy Husszeinit hivatalosan beveggyék a küldöttségbe. Az utasításokat – amint az minden elfogulatlan megfigyelő számára világos volt – a tunéziai PFSZ-től kapták. A küldöttség fokozatosan nyilvánosan is azonosítást vállalt a PFSZ-szel. Maga Husszeini is „fax politikai”-nak – vagyis telefax útján történő politizálásnak – nevezte a palesztin küldöttség és a PFSZ-vezetőség kapcsolatát. Kiderült tehát, hogy azok, akik meghatározták a tárgyalások menetét, nem vettek részt azokon, míg azoknak, akik részt vettek a tárgyalásokon, nem volt beleszólásuk a tárgyalások menetébe.

A kétoldali tárgyalások középpontjában a múltbéli ellentétek – határok, területek, víz- és földjogok, biztonsági intézkedések – elsimítása és egy ötéves időtartamra létrehozandó átmeneti palesztin kormány állott. A küldöttek megállapodtak, hogy az állandó béke megtárgyalását elhalasztják az autonómia harmadik évéig, s az akkori tárgyalások az autonómia ötödik évének a végén befejeződnek majd be. Mindezek ellenére a tárgyalások lassan haladtak.

Jordániával Izraelnek de facto szomszédi kapcsolatai voltak, és nem állottak fenn áthidalhatatlan ellentétek e két állam között. Nem tekinthető véletlennek, hogy a jordániai küldöttséggel sikerült megállapodnunk a békekötés rögzített menetrendjét illetően. A megállapodás részleteit azonban sajnálatos módon – nyilván jordániai részről – gondatlanságból kiszivárogtatták a sajtónak, és a jordániaiak ezután nem voltak hajlandók aláírni a megállapodást. Azt feltételeztük, hogy a jordá-

niaiak félnek elsőnek vállalni az ugrást. A két ország közötti tárgyalások mindazonáltal 1993. május 5-re teljes lendülettel megindultak, és elérkeztünk arra a pontra, amikor a küldöttek már arról tárgyaltak, miként lehetne megátolni a moszkító áthatolását a határon (a moszkítóknak egyébként nincsen szükségük vízumra, egyaránt szűrnak-csípnek jordániaiakat és izraelieket).

Nem támadtak különösebb nehézségeink a libanoni küldöttséggel sem. Izrael nem támaszt igényt semmiféle libanoni területre vagy libanoni szuverenitásra, és nem kíván bármiféle szerepet játszani ezen ország hihetetlenül bonyolult belpolitikai életében. A libanoniaktól kizárólag azt kívántuk, vállaljanak felelősséget a biztonságért az Izraellel határos területeken, hogy a terroristák ne használhassák fel e területeket ellenünk indítandó támadásokra. A tárgyalások során felismertük, a valódi probléma nem Libanon viszonya Izraellel, hanem kapcsolata Szíriával. Szíria gátolta meg, hogy Libanon végleges jellegű tárgyalásokat folytasson, amíg Szíria nem jut előre Izraellel folyó tárgyalásain.

A szíriai küldöttséggel folytatott tárgyalásainkon elburjánzottak a szövegek és megfogalmazások; a megbeszélések többnyire talmudista értekezésekhez váltak hasonlatosakká. A szíriaiak az adok-veszek légkörét alakították ki, de nem mutatkoztak hajlandónak, hogy leereszkedjenek a szavak hegyormáról a valóság kemény talajára. Nem részletezték, miféle békét is ajánlanak – csak annyit mondtak, megelégednének egy nagykövetségek nélküli békével –, sem azt, milyen jellegű biztonsági rendszabályokat volnának hajlandók meghozni. Ragaszkodtak hozzá, hogy elsőként Izrael nyilvánítsa ki: kész visszavonulni valamennyi megszállt területről és kiüríteni összes települését – csak ezt követően tárgyalnák meg a fennmaradó kérdéseket. Egyszóval, Szíria azt akarta, amit Egyiptom elért Camp Davidben, anélkül azonban, hogy elviselje az odáig elvezető hosszadalmas folyamatot – akár egy ember, aki szeretné leszedni a gyümölcsöt, de nem tett erőfeszítéseket faültetésre vagy -öntözésre.

Időközben a palesztinokkal folytatott tárgyalásokon a küldöttek egyre távolabb kerültek a megállapodás lehetőségétől. A tárgyalások kezdtek egy hosszúra nyúlt sajtókonferenciához hasonlítani, ahol mindkét fél megragad minden alkalmat, hogy bebizonyítsa feletteseinek, mennyire lojális és állhatatos. A palesztin küldöttség valósággal elemeire bomlott az otthonról kapott elmentmondó és merev utasítások következtében. Jóllehet a PFSZ közvetlenül nem vett részt a tárgyalásokon, úgy

vázolta fel a palesztin álláspontot, mintha a küldöttség ideológiai vitát folytatna önmagával.

Az utca palesztin embere egyre gyanakvóbb lett. Sokkal inkább azzal törődött, mit nem sikerül elérnie a küldöttségnek, mint azzal, amit elért. Első ízben történt meg, hogy a PFSZ Tunéziában székelő vezetősége nemcsak értesült erről a hangulatról, hanem figyelembe is vette azt. A palesztin küldöttségnek ezenkívül szembe kellett néznie a tágabban értelmezett arab világ vegyes reakcióival, amelyek általában az arab országok vezetői közötti éles nézetkülönbségeket tükrözték. S azzal a ténnyel, hogy a PFSZ az 1991-es Öböl-háborúban kiállt Szaddam Husszeint mellett, elveszítette, többek között, Szaúd-Arábia anyagi támogatását. A szaúd-arábiaiak helyeselték a tárgyalásokat, ugyanakkor vissza is riadtak tőlük, aminek az oka sokkal inkább a PFSZ elkötelezettsége, semmint Izrael álláspontja volt.

Egyiptom tőle telhetőleg segítőkésznek bizonyult. Ez volt az egyetlen ország, amelyhez a PFSZ, Izrael és az Egyesült Államok válságos helyzetekben támogatásért folyamodhatott. Irán ezzel szemben minden lehetőséget megtett, hogy aláássa a tárgyalásokat: pénzelt a Hamasz terroristáit, akik „elbántak” a békefolyamat támogatóival. (Mintegy ezer palesztint öltek meg palesztin honfitársaik, többségüket hamis vádak vagy indokolatlan gyanúsítások alapján.) Irán állt mozgatóerőként Libanonban a Heszbollah mögött is, kihasználva az ország belső problémáit, hogy ott iszlám köztársaságot hozzon létre, s ezáltal nehézségeket okozzon Izraelnek és az izraelieknek a biztonsági övezetben és azon kívül is.

Az Egyesült Államok minden más országnál inkább hozzájárult a tárgyalások sikeréhez. Az amerikaiak határozták meg a találkozókat helyét és idejét, és szavalták, hogy Oroszország megkapja jogos helyét a tárgyalások társ-szponzoraként. Ha szükség volt rá, az Egyesült Államok békítgette mindkét felet, és nyomást gyakorolt rájuk, hogy az előzetes megállapodásnak megfelelően üljenek le a tárgyalóasztalhoz, ezenkívül „diplomatikusabb” szövegezéseket javasolt a megállapodás-tervezetek számára, sőt a tapintatos fenyegetés eszközéhez is nyúlt („Ha nem történik előre-

haladás, kivonulunk a tárgyalásokról”). Az amerikai képviselők elég értelmesek voltak ahhoz, hogy ne fogják a pártját egyik félnek sem a tárgyalások ideje alatt. S ahogy az Egyesült Államok nem helyettesíthette egyik felet sem, maguk a tárgyalófelek sem tölthették be Amerikának mint közvetítőnek a szerepét.

De még az Egyesült Államokat is egyre inkább foglalkoztatta az, amit a diplomácia nyelvén „DOP”-nak, vagyis az elvek kinyilvánításának neveznek. Minél inkább finomítottak a tervezeteken, annál mélyebb lett a szakadék a két fél között. Az új, csiszoltabb fogalmazások egyre inkább „nem”-ként hangzottak „igen” helyett. Egyre sűrűbben jelentek meg dokumentumok, csak hogy nem megállapodásokat tartalmaztak, hanem a nézeteltérések tisztázásának menetrendjét ismertették.

A miniszterelnök és általam kidolgozott munkamegosztás alapján Rabinnak kellett vezetnie a kétoldali tárgyalásokat az én részvételemmel, nekem pedig a többoldali tárgyalásokat az ő részvételével. A kétoldali tárgyalások jelentőségét a jellegük adta meg: e tárgyalások középpontjában a felek régi nézetei álltak, s céljuk az volt, hogy rendezzék az ezen nézeteken alapuló ellentéteket. A több oldali tárgyalások viszont a jövőbe tekintettek, s ezeken igyekeztünk lerakni egy új regionális keret alapjait. A kétoldali tárgyalások tehát az egyes felekkel foglalkoztak, míg a többoldali problémákat igyekeztek megoldani. Összesen öt munkacsoportot állítottunk fel, amelyek a következő területeket fogták át: gazdaság, vízügyek, menekültek, fegyverellenőrzés és ökológia. A palesztin és az izraeli küldöttségek mellett e munkabizottságok tevékenységében részt vesznek további harminc ország küldöttségei, többek között az Egyesült Államoké, Oroszországé, valamint az Európai Unió, Kína, Japán, India és Kanada képviselői. Ezek a csoportok, előzetes tárgyalások alapján, a jövőben is összeülnek két évente különböző helyeken. A többoldali tárgyalások legfőbb hátulütője eddig az volt, hogy a jelentőségük hosszú távon általában csekélynek bizonyult, rövid távon pedig a hatásuk sohasem vált érezhetővé. Vala-

mennyi érintett fél fölismerte, hogy a többoldali tárgyalásokon nem lehet előrehaladást elérni, ha ugyanakkor a kétoldali tárgyalások nem jutnak előbbre, márpedig ezeken a tényleges haladásnak kevés jele mutatkozott. Ekképpen a többoldali tárgyalások egy olyan ragyogó jövő reklámkampányának tűntek, amely jövő csak akkor következik be, ha sikerül kiszabadítani a kétoldali tárgyalások ingoványából.

Mihelyt elfoglaltam hivatalomat, és elmélyültem a projektumban, nyomban nem várt akadályokba ütköztem. Az Európai Közösség, amely mindaddig szeretne volna elősegíteni a közel-keleti konfliktus megoldását, úgy vélte, kiszorítják a fő – a kétoldali – színtérről, és nem biztosítanak számára megfelelő képviseletet a többoldali tárgyalásokon sem. Izrael azt javasolta, biztosítsanak nagyobb szerepet az európaiaknak a munkacsoportokban, kiváltképpen a Fegyverellenőrzési Bizottságban, hiszen e problémakör iránt az európaiak nagy érdeklődést tanúsítottak. Ráadásul komoly erőfeszítéseket tettünk, hogy megmagyarázzuk nekik a többoldali tárgyalások jelentőségét, s ehhez igénybe vettük az Európa vezető kormányzati és diplomáciai személyiségeivel kiépített kapcsolatainkat. Az utóbbiak megerősítették régi gyanúmat: jóllehet helytálló volt az a nézetem, miszerint kétoldali előrehaladás nélkül nem lehetséges többoldali előrehaladás, ennek a fordítottja is igaz: semmi értelme előrehaladni kétoldali tárgyalásokon, ha ezt nem kíséri haladás a többoldali erőfeszítések terén. Összegezve: olyan új Közel-Kelet kialakítására kell törekednünk, amely a jóléten és a reményen, nem pedig a szegénységen és szenvedésen alapul.

A munkáspárti kormány első évében számos alkalommal beszélgettünk vezető európai államférfiakkal, s e beszélgetések során az európai tapasztalat példájára fölvezeltük egy új Közel-Kelet megteremtésére irányuló tervünket: először gazdasági együttműködés, ezt követné a fokozott, folyamatos politikai megegyezés, amíg el nem érjük a stabilitást. Elgondolásunk megragadta Izrael számos szövetségeseinek a képzele-

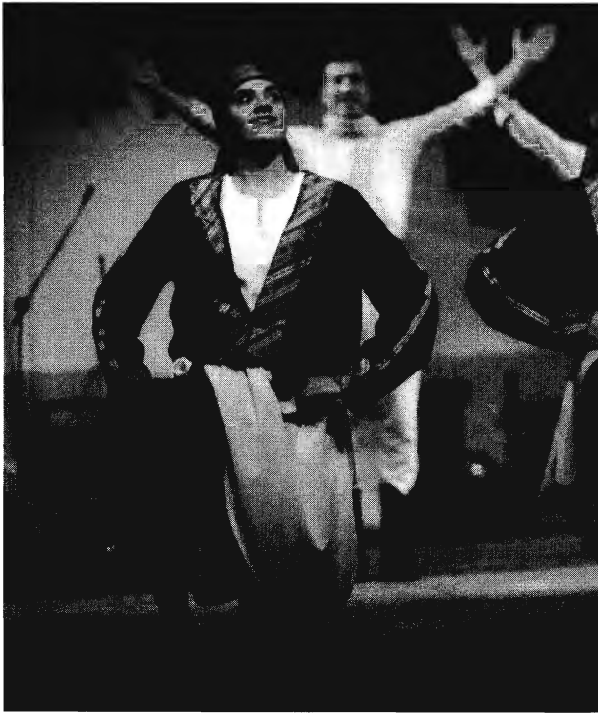
tét, így, többek között, François Mitterand elnökét, Helmut Kohl német kancellárét és Jacques Delors, az Európai Közösség főbiztosáét, aki nagy lehetőségeket látott ebben az új regionális tervben mind Európa, mind a Közel-Kelet számára.

Mindennek eredményeként nagy európai vállalatok hozzáfogtak, hogy terveket dolgozzanak ki üzleti tevékenységük bővítésére a Közel-Keleten. A Világbank is a tettek mezejére lépett, s lerakta a különféle tevékenységek megszilárdításának alapjait. A japánok főajánlották, hogy kézbe veszik a turizmus ügyét, a franciák és a németek a szállítást és a közlekedést, az oroszok egy lehetséges Vörös-tenger–Holttenger csatorna építését, az osztrákok a vízügyet és a villamosítást, az angolok a szabadkereskedelmet, a dánok a mezőgazdaságot, az amerikaiak az emberi erőforrások fejlesztését, a kanadaiak pedig a menekültügyet. Számos irányító bizottságot állítottak fel a munkacsoportok közötti kapcsolattartásra, kiváltképpen az ülések közötti időszakban. Még annak a két – a Fegyverellenőrzési és a Menekültügyi – bizottságnak is sikerült némi haladást elérnie, amelytől senki sem várt mást, mint panaszáradatot.

Mindez nem tekinthető véletlennek.

A Menekültügyi Bizottság már a legelső, ottawai ülésén 1992. november 11-12-én nehézségekbe ütközött. A palesztinok a Madridi Konferencia eljárási szabályainak megsértésével a Palesztin Nemzeti Tanács egyik tagját nevezték ki küldöttségük vezetőjének. A válságot csak akkor sikerült megoldani, amikor telefonon fölhívtam Ahmrú Musszah egyiptomi külügyminisztert, aki azután fölvette ebben az ügyben a kapcsolatot a PFSZ vezetőségével. A PFSZ egyik finanszírozója, Abu Alaa értesült erről, és kikényszerítette a küldöttség vitatott vezetőjének a lemondását. A szerencsés végkifejlet ellenére az incidens rávilágított arra, hogy a problémák, amelyekbe várhatóan majd beleütközünk, annál súlyosabbak lesznek, minél kevesebb figyelmet fordítanak a többoldali tárgyalásokra.

Mind a kétoldali, mind a többoldali tárgyalások pa-

lesztin küldöttségei a PFSZ által kinevezett képviselőktől kapták utasításait. A washingtoni tárgyalásokkor Nabil Sath PFSZ-szóvivő arca volt ismerős világszerte a televízió nézők számára. Hasonló szerepet töltött be Abu Alaa az oslói tárgyalásokon, aki benyújtott egy közel-keleti gazdasági fejlesztési tervet, melyet nagy érdeklődéssel olvastam. Jóllehet nem mindenben értettem egyet vele, nem hagyhattam figyelmen kívül, hogy hatalmas munkát fektetett bele a kidolgozásába. Tetszett az elgondolás eredetisége, kiváltképpen pedig építő jellegű közelítésmódja. A legtöbb palesztin vezető – és számos izraeli is – ízig-vérig politikus. Csak a politikai kérdések érdeklik őket, a gazdaságiakat keserű pirulának tekintik, amelyeket kénytelenek lenyelni. Mivel azonban a többoldali tárgyalások napirendjén szereplő kérdések többsége gazdasági természetű volt, magától értetődött, hogy a PFSZ Abu Alaát jelölte ki színtalpak mögött szakértőjének.

Abu Alaa munkatársai nem hivatalos képviselőiknek segítségükre voltak Oslóban a többoldali tárgyalásokon, sőt a kényesebb és komplexebb jellegű kétoldali tárgyalásokon is. Köztisztviselőként eltöltött éveim alatt megtanultam, hogy sohase hagyjam figyelmen kívül az ismeretlen személyektől származó javaslatokat, hiszen eljőhet az idő, amikor vezető személyiségek válnak belőlük.

Izrael egyidejűleg szorosabbra fűzte kapcsolatait Egyiptommal. Musszah egyiptomi külügyminiszter mindent megtett, hogy előmozdítsa a tárgyalásokat. Egyiptom volt az arab világban az egyetlen baráti arc, s nemcsak Izrael, hanem a palesztinok számára is. Szíria hátat fordított a palesztinoknak, és mint már említettem, Szaúd-Arábia hallani sem akart Jasszer Arafatról. A PFSZ Jordániával látszólag baráti kapcsolatban állott, valójában azonban a két fél változatlanul gyanakodott egymásra. Egyiptom alkalmas közel-keleti megállóhelynek bizonyult az Egyesült Államok számára is. Miközben tehát az oslói folyamat lendület-

be jött, Egyiptom a színtalpak mögött igyekezett meggyőzni más arab államokat a békés jövőt illető elgondolások ésszerűségéről. Való igaz, szükség volt arra, hogy megállapodás szülessék egy elvi nyilatkozatról, de az is szükségesnek látszott, hogy kijelöljük, ki legyen felelős Gáza és Jerikó kormányzásáért. Ez esetben ugyanis a PFSZ támaszkodhatna valamire, s volna egy hely, amelyet otthonaként határozhatna meg.

Általános meglepetésre, a többoldali tárgyalások – jóllehet az amerikaiak nem vettek részt bennük – az előre meghatározott időpontban megkezdődtek. Végre akadt egy hely, ahol a washingtoni mikrofonoktól és kameráktól távol, kommunikációs csatorna létesült, ami lehetővé tette, hogy a tárgyalások teljes titokban folyjanak, és végre nekifogjunk a részletek megvitatásának. A párbeszéd természetesen lassan, lépésről lépésre indult csak meg. Eleinte valószínűtlennek, szinte lehetetlennek tűnt, hogy elérjük céljainkat, de ahogy múlt az idő, első ízben fedezhettük fel a rugalmasság apró jeleit a palesztinoknál. Ez roppant biztató volt, hiszen végső soron az embereket nem hallomásból, hanem tetteik alapján kell megítélnünk.

A környezet eszményi volt. Norvégiában senki sem szaglászott szenzációk után. Még legutolsó oslói utamkor sem kérte egyetlen újság tudósítója sem, hogy elkísérhessen. Déja vu – ez volt az állami hírközlőszervek általános nézete Izraelben. Minek is küldenének tudósítókat, hogy beszámoljanak erről a látogatásról? Mi is történhet ott? S éppen azért, mert az oslói tárgyalások, ellentétben a washingtoniakkal, a hírközlő szervek szemétől-fülétől távol folytak, lehetőség nyílt rá, hogy a megbeszélések hónapokon át tartsanak. A két fél közvetlenül szólhatott egymáshoz, szót érthettek, nem pedig szónoklatokat zúdítottak egymásra.

Norvégia csodálatos ország – gyönyörűek a tájak, rendkívüliek az emberek. Néhány legfelsőbb szintű kormányzati személy, többek között Johann Jurgen Holst külügyminiszter és felesége, Marianne, továbbá a Politikai Kutató Intézet vezetője, Terry Larsen és felesége, Mona készségesen közvetített a PFSZ és közöttünk. Teljes titoktartás mellett folytatták tevékenységüket. Amikor a tárgyalások kezdtek fölgyorsulni, semmiféle logisztikai vagy egyéb erőfeszítéstől nem riadtak vissza, hogy fenntartsák a tárgyalások ütemét, és elrejtsek bennünket a kíváncsi szemek elől. Én pedig, mihelyt meggyőződtem róla, hogy a tárgyalásokat komolyan kell venni, ismertettem a háttérinformációkat a miniszterelnökkel, majd tájékoztattam minden részletről. Közösen dolgoztuk ki az izraeli delegációnak küldött utasításokat.

A tárgyalások idején leginkább valamiféle lelkiismeret-vizsgálattal voltam elfoglalva. Mindig hajlamos voltam a túlzott derűlátásra, ugyanakkor magammal hurcolok egész sor régmódi eszményt – korábbi küldetések maradványait. Tudom, hogy példátlan az, ami a zsidókkal történt: egy nemzet évszázadok után hazatért hazájába, visszatalált ősi nyelvéhez. Úgy vélem, történhet valami példátlan a palesztinokkal is: egy csoport, amely sohasem alkotott népet, most népé válhat a népek között.

Világosan láttam, hogy e felörlő, százéves konfliktus középpontjában – s e konfliktust elmérgesítette Izrael Állam negyvenöt év előtti megalakítása – a palesztinkérdés áll. Végére is mi nem azért háborúz-

tunk Egyiptommal, hogy megszerezzük a fél Sinait; nem azért csaptunk össze Szíriával, hogy megszerezzük a Golan-magaslatokat. Sok éven át békében éltünk Libanonnal, és soha még csak eszünkbe sem jutott, hogy háborút vívjunk ezzel az országgal. Nem azért szálltunk hadba Jordánia ellen, hogy egyesítsük Jeruzsálemet, amely – hogy Naomi Semer költőnő idézzem –, akárcsak Berlin, „város volt, szíve közepén pedig fal húzódott”. Azért kényszerültünk ezekre a háborúkra, hogy megmentünk pusztá életünket; ha csak egyiket is elvesztjük, mindent elvesztettünk volna. Nem Izrael kezdte a hadműveleteket. Egyiptom, Szíria, Libanon és Jordánia – sőt még Irak is, jóllehet nincs közös határa Izraellel – a palesztinkérdés miatt üzent háborút nekünk. Ezek voltak szörnyűséges háborúink egyedüli valóságos okai.

De nemcsak a háborúk követeltek áldozatokat. Maga a győzelem is valóságos Pandora szelencéjét nyitotta ki. Kénytelenek voltunk megbirkózni az engesztelhetetlen arab ellenségeskedéssel, s olyan területeken érvényt szerezni a törvénynek és a rendnek, amelyek lakói többségükben elkeseredett arabok voltak. Egyszerűbb szembeszállni az ellenség közvetlen támadásával, mint megküzdeni egy olyan nép felőrlő ellenállásával, amely csak országát veszítette el, becsületét nem.

Ráadásul kollektív lelkiismeretünk is gyötört bennünket: ellentétbe kerültünk önmagunkkal, nemcsak a szomszédainkkal. A történelem folyamán a zsidó nép mindig visszaborzadt attól, hogy más népek fölött uralkodjék. Őseink sohasem tápláltak gyarmatosító becsvágyat, nem érvényesítettek hittérítő törekvéseket, amint hogy ma sem teszik ezt az izraeliek. S hogy személyesebb hangot üssek meg, 1987-es londoni kudarcunk továbbra is gyötört engem. Megóvhatuk volna magunkat és a palesztinokat is az intifada hat esztendejétől, nem kellett volna áldozatul esnie oly sok emberi életnek, ha a Likud irányította kormány volt vezetője nem ássa alá az általam Husszein jordániai királlyal kidolgozott megállapodást.

Immár semmi értelme sem volt, hogy tovább várjunk. A Likud-kormány befutotta pályáját, s véget ért a politikai fagy, amely e kormány ideológiai nézeteinek a következménye volt. A terrorizmus folytatódott, a demográfiai viszonyok gyorsan változtak. Tudtam, ha Izrael nem vigyáz, elveszti népességnövekedési vezető pozícióját a tenger és a Jordán-folyó közötti területen, s ezzel utat nyit a tragédiának, egy olyanfajta etnikai konfliktusnak, amely destabilizálta Jugoszláviát. De amint gondosan nyomon követtem a washingtoni kétoldali tárgyalások menetét, kételyeim egyre erősödtek. Elborzadtam attól, hogy a szavak tengerén vitorlázó papírhajók egymás után nekiütökzenek majd azoknak az ellentét-szikláknak, amelyek neve Jeruzsálem, vagy zátonyra futnak azon a homokpadon, amelynek neve: települések.

Könnyűszerrel megértettem azt is, hogy alakul a döntéshozatali folyamat a palesztin fél oldalán. Egyre nyilvánvalóbbá lett, hogy Jasszer Arafat megkerülhetetlen. Jóllehet még a hozzá legközelebb állók is élesen bírálták, kétségtelen volt, hogy Jasszer Arafatot senki sem pótolhatja. Sikerült olyan pozíciót szereznie, amit nehéz elérni, de még nehezebb figyelmen kívül hagyni. Arafat gyakorlatilag nemzeti jelkép, még életében legendává vált, mítosz a palesztinok szemében. Ahol

pedig a mítosz kezdődik, ott véget érnek az érvek. Jóllehet stratégiáját teljesen elutasítottam, taktikai érzékét nem becsültem alá. Arafat tudta, hogy semmi sem helyettesítheti a tárgyalásokat. Nem engedte, hogy küldöttei kivonuljanak a tárgyalásokról; valahányszor úgy tűnt, haboznak, visszaküldte őket a tárgyalóasztal mellé. Azt is megértette azonban, hogy minden megállapodás, amelyre nélküle jutnának, aláásná a hatalmát és az általa irányított szervezetet. Így azután valahányszor a küldöttsége veszélyesen közel került bármiféle megállapodáshoz Izraellel, Arafat megakasztotta a folyamatot.

Huszonöt éves vezetői pályafutása alatt Arafat tanúságot tett mind személeti bátorságáról, mind manipulációs képességeiről. Nemcsak a szerencsén múltott, hogy ilyen hosszú ideig tartani tudta magát. Arafat akkor került a PFSZ élére, amikor Lyndon Johnson volt az Egyesült Államok elnöke, és meg tudta tartani pozícióját Nixon, Ford, Carter, Reagan, Bush és Clinton kormányai idején is. Izraelben eközben egymást váltotta a miniszterelnöki székből Eshkol, Meir, Rabin, Begin, Samir, Peresz, ismét Samir és ismét Rabin. Negyedszázadon át vezetett egy nemzeti koalíciót, nemzeti lét nélkül, választásokat tartott, jóllehet nem választották meg. Az olyasféle koalíciók, amelyeknek nincsen kormányozható országuk, általában azzal foglalatostkodnak, hogy nyilatkozatokat fogalmaznak meg és hoznak nyilvánosságra. Csakhogy egy nyilatkozat még nem ország. A nyilatkozat kibővíthető vagy lerövidíthető. Hozzáfűzhető egy-egy mondat, megváltoztatható egy-egy kifejezés vagy módosítható egy-egy bekezdés, de ettől a koalíció továbbra is fennáll. Napóleon azt mondta, inkább harcolna egy koalíció ellen, semmint hadat viseljen a tagjaként.

Arafat arra használta ki az elvi nyilatkozatot, hogy felülkerekedjék ellenfelein a koalícion belüli hatalmi harcban. Amíg csak nem kapott visszautasíthatatlan ajánlatot, inkább a korábbiaknak megfelelően folytatta a dolgokat, mert nem kívánta megkockáztatni, hogy egyértelmű döntéssel bősztse fel a népét, vagy veszélyeztesse szervezetének belső szerkezetét. Utasította delegátusait, ragaszkodjanak hozzá, hogy bármilyen autonómia-megállapodásnak része legyen Kelet-Jeruzsálem is – ezzel biztosította, hogy a palesztin küldöttség ne tántorodjék el az ő álláspontjától.

A küldöttség ennek megfelelően viselkedett, és a tárgyalások zsákutcába jutottak.

Tudtam, ha nem lépünk közvetlen kapcsolatba Jasszer Arafattal, a tárgyalások nem mozdulnak ki a holtpontról. Csakhogy az izraeli állampolgárok, akiket képviseltünk, anatómának tekintették az ilyen lépést. Ezenkívül ellentmondott a kormány határozatainak és az Egyesült Államokkal 1975-ben kötött megállapodásunknak is. Sőt mi több, Arafat elismerése további veszélyeket is rejtett. Mi történik, ha mi elismerjük, ő viszont nem változtat álláspontján? A mi, valamint az Egyesült Államok elismerésének pusztája ténye révén ingyen jutna hozzá mindahhoz, amire már oly régóta törekedett. Egy minden addiginál magabiztosabb Arafat esetleg megmakacsolná magát, nekünk pedig valahol a senki földjén kellene tárgyalnunk a területek és Tunézia között, az átmeneti megállapodás és a palesztin állam közötti kérdéscsoportot illetően.

Bármilyen sajátosan hangozzék is, éppen ennek a veszélyes helyzetnek köszönhetően nyílt alkalom arra, hogy párbeszédet folytassunk Arafattal. A vita kellős közepén megkísérelhettünk megállapodni a tárgyalás tartalmi részéről, még azt megelőzően, hogy megegyeznének egymás kölcsönös elismeréséről. Más szóval, tárgyalunk majd Arafattal, anélkül, hogy törvényes hatalmát elismernénk. Mindehhez feltétlenül szükséges volt, hogy teljesen és maradéktalanul biztosítani tudjuk a titkosságot – a norvégok égi ajándéként jelentek meg a színen.

Egy nap felhívott barátom, Amosz Oz író. „Simon – kérdezte –, elgondolkodtál-e már valaha azon, mi történne, ha a PFSZ teljesen összeroppanna?” S valóban úgy véltem, a PFSZ teret veszít. Az emberek többsége éveken át azt vallotta, hogy Izrael és a PFSZ viszonya összeszerűen nulla, és valamelyik fél előnye automatikusan a másik fél hátrányát jelenti. Vajon előnyére

válna-e Izraelnek a PFSZ összeomlása? Ha hirtelen eltűnne a nagy ellenség, amely ellen oly sok éven át küzdöttünk, kik lépnének a helyébe? Vajon a Hamasz kedvezőbb alternatíva lenne-e számunkra? Tárgyaljunk-e ezekkel a fundamentalistákkal? Végére is a Hamasz Irán bábja, Irán pedig Salman Rushdie kollektív tükörképének tekinti Izraelt. Napjaink Iránja, amely már-már az eszelősségig szélsőséges, meg akarja semmisíteni Izraelt és a békefolyamatot. Miképpen juthatnánk megállapodásra a kétoldali elismerésről, amikor a Hamasz még a pusztája létünket is tagadja?

Így azután a térségben és a területeken ez idő tájt fennálló körülmények arra a következtetésre vezettek bennünket, hogy Izraelnek talán érdekében állna, ha a PFSZ-nek szerep jutna ezen a politikai színpadon. Ezzel párhuzamosan egyes jelek arra utaltak, hogy a PFSZ-en belül is változások zajlanak le. Tagjai immár nem hagyatkozhattak arra az egyezségükre, amely Izrael megsemmisítésére szólított fel, többé már nem voltak annyira magabiztosak, s nem bízhattak annyira abban, hogy terrorral elérhetik nemzetközi céljait. A tárgyalások dinamikája nyomán át kellett értékelniük a terror hasznosságáról alkotott elképzeléseiket. Tudtam, nem feszíthetjük a végletekig a húrt a PFSZ-szel. Amint Izrael sem cipelhet olyan terhet, amelyet képtelen fölemelni, nem rakhattunk képtelenül nehéz terhet a PFSZ vállára sem. Nekik is megvoltak a maguk problémái, s nekik is meg kellett találniuk a szerencsés középutat célkitűzéseik és a valóra váltásukhoz szükséges lehetőségek között.

Átnéztem az 1967-ben kidolgozott Alon-tervet, amely azt javasolta, adjuk fel a Nyugati Part legnagyobb részét, kivéve keleten a Jordán-folyó völgyét; átnéztem Mose Dajan 1967-es tervét is, miszerint adjuk fel a Nyugati Part legnagyobb részét, kivéve az izraeli határ és a Golan-fennsík közötti nyugati éket. Egyik javaslat sem volt megvalósítható. A Likud-kormány településeket létesített a Nyugati Parton, ahol most mintegy 120 000 izraeli él. Elképzelhetetlen volna távozásra kényszeríteni őket, hacsak nem kockáztatunk meg egy polgárháborút.

A Likud-kormány nem anektálta Júdeát és Szamáriát – dacára ezek történelmi jelentőségének –, kezdetben a Mose Dajannal és Jigal Jadin pártjával között koalíciós megállapodások, később pedig a Camp Davidi megállapodások alapján ráháruló kötelezettségek miatt, amelyek kizárták az annexió lehetőségét. Mindazonáltal a Likud-kormány az elavult stratégiai és történelmi érvekre alapozott idejét múlta koncepciók következtében akadályokat gördített a megoldás útjába. Egy keletről jövő arab katonai behatolás megakadályozása bizonyos körülmények között valóban reális lehetne, ámde ennek jelentősége eltörpül, ha szembeállítjuk két sokkalta akutabb veszéllyel. Egyrészt az országon belüli terrorista tevékenységgel, amely a becslések szerint az arab népesség növekedésével párhuzamosan egyre súlyosabbá válna. Másrészt a rakétamadásokkal, amelyek érdektelenné tennék azt a 30–50 kilométeres „stratégiai mélységet”, amit Izrael ürügyként jelöl meg, miért kívánja megtartani az egész Nyugati Partot, nem is szólva a Gázai övezetről, amelynek nemzetbiztonsági szempontból manapság már elhanyagolható az előnye. Ami pedig a történelmi távlatot illeti, egy nagy zsidó filozófus, Jehezkiel

Kaufman professzor ezeket írta: „Semmiféle összefüggés nincs a biztonságos határok és az igazi izraeli háza között, sem a határok és Izrael Állam területe között időtlen idők óta, sem a határok és az eszményi ország vagy az eszményi állam között, amelyre a nemzet a történelmi időkben törekedett.”

1980-ban vettem föl az „Először Gáza” gondolatát. Úgy véltem, megkönnyítené a dolgokat, ha két szakaszban jutnánk el a megállapodáshoz – először Gáza, azután a Nyugati Part. Azért szálltam síkra amellet, hogy előrevegyük Gázát, mert Jeruzsálemmel ellentétben (biztos voltam afelől, hogy e tekintetben nem kötünk kompromisszumot) ez érzelmileg sem, politikailag sem volt érzékeny kérdés, és ellentétben a Nyugati Parttal, nem volt sűrűn teleszórva zsidó településekkel.

A Gázai övezet több mint egy terület, voltaképpen a lakosságról van szó. Mintegy 800 000 ember él egy alig 365 négyzetkilométeres területen. E keskeny földcsík néhány részét az izraeli hadsereg a biztonság és a közrend szempontjából ellenőrzi, más részeket telepesek tartanak ellenőrzésük alatt. Gázában a palesztinoknak rendkívül alacsony az életszínvonaluk, jövedelmük az Izraellel fennálló kapcsolatuktól függ. Sok lakos háborús menekült, aki igen rossz egészségügyi és lakáskörülmények között táborokban él. Gáza városa 7000 éves – és e 7000 év szakadatlan szenvedésben telt el. Izraelnek nincsenek erőforrásai sem a Gázai övezet gazdasági talpraállításához, sem arra, hogy javítson lakosságának nyomorúságos helyzetén. Továbbá nem tudunk megbirkózni az ellenőrzésünk alatt álló terület súlyos menekültproblémájával. Mi értelme az ellenőrzésnek, ha nem tudunk javítani a körülményeken? Milyen erkölcsi felhatalmazása van Izraelnek? Melyek politikai indítékaink? Sámson a maga idejében radikális lépésre szánta el magát, amikor magára rántotta a gázai szentély oszlopait. Semmi értelme sem lett volna, hogy ezt megismételjük.

Hibának tekintetem azt is, hogy megkíséreljük elfojtani a gázai palesztinok radikális kisebbségének erőszkos fellépését, miközben védjük a fegyvertelen, békés többség életét. Végző soron természetesen Gáza törvényisztező polgárainak kellett megfizetniük a kevesek terrorista tevékenységének az árát. Izraeli munkaadók és ártatlan járókelők leszúrására válaszul kénytelenek voltunk lezárni a gázai határunkat. Semmiféle történelmi értelme sem volt annak, hogy rendőri ellenőrzés alatt tartjuk Gázát, amikor minden izraeli katonát, aki megvédte magát egy késsel hadonászó vagy kővel dobálózó palesztinnal szemben, az egész világsajtó elítélt az emberi jogok megsértéséért. Reménytelen feladat volt, semmi jó sem eredhetett belőle. A palesztinoknak kell kezükbe venniük saját sorsuk irányítását, meg kell választaniuk saját vezetőiket, és törvényesen fegyvert is kell viselniük önvédelem céljára.

Egyetlen arab ország sem mutatkozott hajlandónak a Gázai övezet annektálására. Jasszer Arafat megértette ezt a helyzetet, és figyelmét Gázára irányította, ahol nemcsak még egy televíziós fellépést nyerhetett, hanem e területen megvethette a lábát is. Meggyőződésem, hogy ez Izraelnek is érdekében állott. Egy kétágú palesztin vezetőség – az egyik Tunéziában, a másik a területeken – képtelen lenne Gáza ellenőrzésére, megszólott politikai természete és az ebben a térségben te-

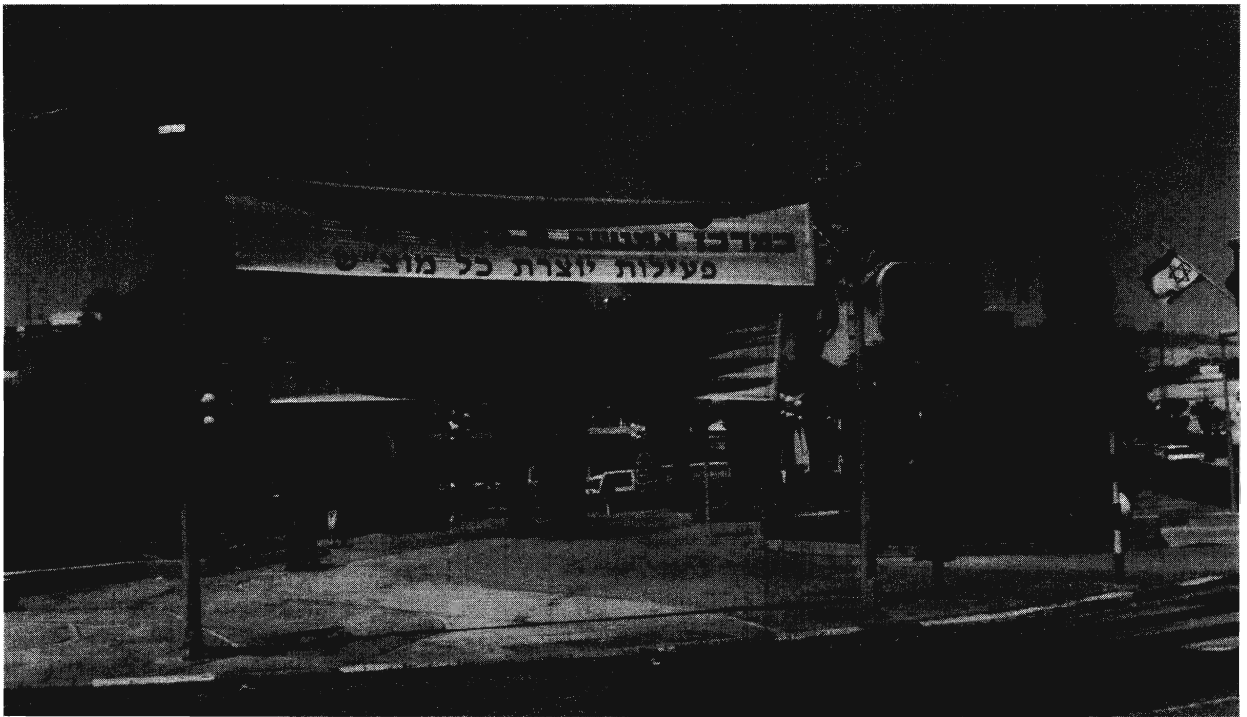
vékenykedő aktivisták kettős elkötelezettsége miatt. Egyetlen módon szabadulhattunk meg a Gázai övezet képtelen tehertételétől, ha engedélyezzük, hogy a központosított PFSZ-vezetőség megtelepedjék itt, és közvetlenül küzdjön meg az övezet problémáival.

De ismét felvetődött a kérdés, miképpen érhető ez el? Abból indultam ki, ha mi javasoljuk az „Először Gázát”-t, a palesztinok arra gyanakodnának, hogy voltaképpen „Csak Gázát”-t kínáljuk fel nekik. Anélkül, hogy egyértelműen jelezzük, hajlandók vagyunk folytatni a tárgyalásokat a Nyugati Partról, a palesztinok nem fogadhatják el javaslatunkat. Azt is megtanultam, hogy a kapásból tett ajánlatokat általában visszautasítják, míg azokat, amelyeket egy követelésükre adott válaszként teszünk, győzelemként könyvelik el. Más szóval, az a lehetőség, hogy megkapjuk az „Először Gázát”-t, két előfeltételtől függött: attól, hogy ez „Gáza plusz” legyen, és hogy a palesztinok kérjék ezt.

Oslóban megtaláltuk a módját, hogy találkozzunk a PFSZ-vezetőséggel, Egyiptomban pedig megtaláltuk azt a szikrát, amellyel beindíthatjuk a tárgyalásokat, fenntarthatjuk azok lendületét és alkotó szellemű megoldásra jussunk. Az 1992. november 15. és 1993. július 5-6. közötti kritikus időszakban két ízben utaztam Egyiptomba. Hoszni Mubarak elnöknek, Ahmrú Musszah külügyminiszternek és Oszmah el-Baaz tanácsadóinak tudomása volt arról, hogy titkos tárgyalások folynak. Mubarak elnök, akinek a békefolyamatot előmozdító erőfeszítései még nem nyertek kellő elismerést, nagymértékben késznek mutatkozott mindkét fél segítségére. Hosszú, őszinte megbeszéléseket folytattunk, amelyek során vázoltam az egyiptomi államférfiaknak Izrael korlátait és a palesztinok lehetőségeit. Musszah külügyminiszter mindkét féllel kapcsolatban állott, és valahányszor zsákutcába jutottunk, felhívtam, ő pedig megfelelő lépéseket tett. A borotvaéles eszű Oszmah el-Baaz egyetlen pillanatra sem adta fel a reményt, hogy megállapodásra fogunk jutni. Végül megfogalmaztuk és véglegesítettük ajánlatunkat, mely szerint a PFSZ követelésének megfelelően először Gáza és Jerikó kerül sorra.

Elégedett voltam. Pontosan erre volt szükségünk.

Jónak láttam, hogy felajánljuk Jerikót, mintegy annak jeleként, hogy folytatni szándékozunk a tárgyalásokat, még ha az „Először Gáza” lesz továbbra is a fő politikai irányvonalunk. Jerikó közvetlen körzetében nem voltak zsidó települések, ezért nem is lesz szükség arra, hogy megvitassuk sorsukat. Azt javasoltuk, Jerikóban létesítsenek közigazgatási központot, hogy

ezzel mentesítsük Jeruzsálemet a nyomás alól, kiválté-
képpen, mivel Jerikó nincsen távol Jeruzsálemtől. Kö-
zelsége a Jordán-folyóhoz pedig, nézetem szerint, álta-
lunk előnyösnek tartott megoldás ígéretével kecsegte-
tett: egy jordániai-palesztin államszövetség lehetősé-
gét rejtette, márpedig erre mindkettőjüknek szüksége
lenne, hogy elkerüljenek egy jövőbeni összecsapást.
Mindkét fél hajlandóságát fejezte ki, hogy elfogadjon
egy ilyen rendezést az állandó megoldás alapjaként,
még ha ez elmaradt is az eredeti várakozásoktól.

A palesztin küldöttség vezetője lassan elfogadta ezt
az elképzelést, és fáradtságos munka után megszüle-
tett egy megállapodás, míg egy második megállapo-
dás már születőfélben. Sajátos módon a megállapodás
a hírhedt elvi nyilatkozattal foglalkozott. Amde el-
lentétben a washingtoni tárgyalásokkal, az oslói me-
gegyezés tartalmazott egy bekezdést a Gázai övezetről
és Jerikóról. Oslóban tehát a palesztinok nemcsak ön-
magukban is lényeges filozófiai elvekhez, hanem
földhöz is jutottak. Izrael fölajánlotta, hogy vala-
mennyi megerősített pontot illetően azonnal egyez-
ményt ír alá, és későbbi tárgyalásokra halasztja a még
nyitott kérdések megvitatását. A PFSZ gázai jelenléte
bebizonyítja – önmaguk és közvéleményük szemében
–, hogy képesek úrrá lenni különleges helyzeteken,
fenntartani a törvényes rendet és meggátolni a
Hamasz zavargásait.

A megállapodásnak önállóan is életképesnek kellett
bizonyulnia, függetlenül a Madridi Konferencia
egyéb résztvevőivel kötött megállapodásoktól. Mi-
után Oslóban a megállapodást a küldöttségek vezetői
kézjegyükkal látták el, jóváhagyásra az illetékes testü-
letek elé kellett terjeszteniük: izraeli részről a kor-
mány, palesztin részről pedig „palesztin képviselők”
elé (ez utóbbi fogalmat nem határozták meg). A hiva-
talos ratifikációs szertartásra, a megegyezés szerint,
Washingtonban kerül sor.

Az Oslóban és Egyiptomban folytatott tárgyalások

mintegy nyolc hónapon át tartottak, egészen 1993. au-
gusztus 18. délelőttjéig. Szokás szerint akadtak hullá-
mhegyek és hullámvölgyek. Megesett, hogy az
egyik vagy a másik fél már-már feladta. De végül fel-
virradt a nap, amikor ezt sürgönyözhettem Johann
Holst norvég külügyminiszternek: „Tisztáztuk az ál-
laspontokat. Létrejött a bizalom. Ellenőriztük, meddig
mehtünk el. Eljött a megállapodás ideje.”

Miközben ezeket a sorokat írtam, egy levél feküdt
előttem, amelyet egy jó barátom, Mira Avreh újságtu-
dósító hozott a lehető legváratlanabb forrásból, vala-
kitől, akit nem is ismertem. Basszam Abu Sarif,
Jasszer Arafat bizalmas munkatársa szívet melengető
levelet küldött nekem június 23-án, vagyis hat héttel
Holsthoz intézett soraim megírása előtt. Nagyon rit-
kán fordul elő a történelemben, gondoltam, hogy az ő
helyzetében levő ember ilyesmiket írhasson az én
helyzetemben levő embernek.

A kezemben tartottam Jasszer Arafat hivatalának
hivatalos levélpapírját a következő fejléccel: „Paleszti-
na Állama – A Palesztina Szabadságáért Szervezet –
Az elnök hivatala”. Újra meg újra elolvastam a levelet.
Kézzel írott, angol nyelvű szöveg volt. Olvastam, és
tudtam: szinte már célhoz értünk.

*„Öexcellenciája Simon Peresz úrnak,
Izrael Állam külügyminiszterének
Kedves Peresz Úr,*

*Roppant izgalmas lehetőség számomra, hogy leve-
let írhatok Önnek és bizonyos lehetek afelől, hogy személye-
sen adják át Önnek. Ugy határozotam, kézzel írom, nem pe-
dig gépelve, mert úgy véltem, ezzel érzékeltethetem, milyen
ézelmekekkel viseltetem a békés jövő és élet iránt, amelyért
küzdünk.*

*Kedves Peresz úr, bizonyos vagyok benne, hogy
akárcsak a palesztinok, az izraeliek is békét akarnak. A szél-
sőségek mindkét oldalon lehanyagatlanak abban a pillanat-
ban, amikor bátor és nagy formátumú férfiak jelennek meg,
hogy áthidalják a szakadékot, és áttörjék a félelem és bizal-*

matlanság válaszfalát. Most mind az izraeliek, mind a palesztinok számára alkalom nyílik, hogy ezt megtegyék. mind az izraelieknek, mind a palesztinoknak vezető helyzetben levő férfiakra van szükségük, hogy megkezdjék ezt a munkát.

Ha elszalasztjuk ezt az alkalmat, az nemcsak sajnálatos, hanem szerencsétlenség, s végzetes lesz valamennyiünk számára. Ezért dolgozunk szívósan éjjel-nappal, hogy előbbre vigyük a folyamatot. De hadd beszéljek nyíltan Önnel. A palesztinok (gyakorlatilag) lehetetlennek tekintik, hogy haladást érzünk el, ha az izraeli kormány és a PFSZ-vezetőség közötti közvetlen kapcsolatok »non-grata« maradnak. Áttörésre van szükség. Olyasmire, ami új lendületet adhat a dolgoknak.

Nézetem szerint a jelenlegi nemzetközi és arab körülmények között megszervezhető egy legfelsőbb szintű találkozó. Ez feltétlenül pozitív láncreakciót indítana el, és segítene abban, hogy gyorsan megtörjön a jég.

Csodáljuk Önt, mert világosan látja a jövőt, mert képes felfogni az újat ebben a világban, és mert eredeti elgondolásai egy új Közel-Kelet megteremtésére irányulnak. Mindezekben osztozunk Önnel.

Ha mélyrehatóan megvizsgáljuk az izraeli miniszterek által képviselt álláspontokat, Ön kimagaslik közülük mint akkora történelmi formátum, aki elindíthat egy jobb jövőt.

Reméljük, hogy mindazokat a kiváló tulajdonságokat, amelyekkel rendelkezik, latba veti a jobb jövő megteremtésére irányuló folyamat érdekében. Mi is készen állunk, hogy Önnel kéz a kézben építsünk egy szilárd és virágzó jövőt az Önök és a mi eljövendő nemzedékeinknek.

Készen állok, hogy válaszoljak minden ilyen irányú kezdeményezésre, s továbbra is elkötelezem magam az arabok és az izraeliek közötti béke ügyének.

Tisztelettel
Basszam Abu Sarif''

Odahaza egyáltalán nem ilyen egyszerűen alakult a helyzet. A miniszterelnök és jómagam gondoskodtunk

róla, hogy számos négy szemközti beszélgetésünk egyetlen részlete se szivároгjon ki a sajtóhoz, s ekképpen minden egyes kérdést érdeme szerint vitathattunk meg, anélkül, hogy aggódnunk kellett volna a közvélemény vagy a belpolitika reagálása miatt. Hasonlóképpen, Jichak Rabin bölcsen cselekedett, amikor lezárta a területeket, hogy ezáltal biztosítsa az izraeli állampolgári személyi biztonságát. Talán fölösleges is említenem, hogy nem állott szándékunkban meggondolatlan lépéssel veszélyeztetni az elért eredményünket. Csak-hogy a biztonsági megfontolásokon kívül bonyolult koalíciós problémával is szembe kellett néznünk.

A knesszet százhusz tagja közül hatvanhét támogatta a kormányt. Közülük öten arab pártokat képviseltek. A többi párt közül egy – a Sasz – máris azzal fenyegetőzött, hogy kilép a koalícióból, olyan okoknál fogva, amelyek távolról sem függtek össze a békefolyammal. S valóban, azon az estén, amikor aláírtuk a megállapodást, a Sasz hat tagja hátat fordított a kormánynak, és többségünk ezáltal mindössze hatvanegy főre zsugorodott. Igaz, egy demokráciában az akár egyfőnyi többség is többség, de nehéz egy új nemzeti megegyezést ilyen ingatag alapokra építeni, kiváltképpen, ha figyelembe vesszük, hogy ez a többség arab tagjaink szavazataitól függött.

E politikai megfontolások azonban újabb lökést adtak a tárgyalásoknak. Van határa annak, mennyi megterhelést bír el egy ilyen csekély többség. Izraelt mind a négy fronton arra szólították fel, vállalja az engedmények oroszlánrészét: Szíria a Golan-magaslatokat akarta; Libanon azt kívánta, az Izraeli Védelmi Erők (IDF) vonuljanak ki a biztonsági övezetből; Jordánia azt követelte, változtassuk meg a határt az ő javára; a palesztinok pedig Júdeát, Szamáriát és Gázát követelték. Mi megértettük, hogy egyikükkel sem szabad megszakítanunk a tárgyalásokat. Ugyanakkor azonban az is szükséges volt, hogy tisztázzuk egy átfogó közel-keleti béke kilátásait, ne csak a valamelyik két

ARAFAT VÁRÓBAN A RAFFIAI HATÁRÁLLOMÁSON

résztevő fél közötti béke kérdését. Beleegyeztünk, hogy a körülményektől függően felgyorsítjuk a béketárgyalásokat minden szektorban. Akkortájt a palesztinokkal való megegyezés esélyei nem látszóttak túlzottan kedvezőeknek, a szíriai helyzet pedig valamilyenféle gordiuszi csomóhoz hasonlított, amelynek átvágását egyik fél sem tartotta sürgősnek.

A palesztin küldöttség erőlesen követelte az autonómiát Jeruzsálemben is, s azt kívánta, állítsák le valamennyi új izraeli települést a területeken. A palesztin felfogás szerint még a Jeruzsálemben belüli építkezések is „településeknek” minősültek. S ekkor, 1993. július 29-én közös interjút adtam Faiszal Husszeinnel az izraeli televízióban. Első ízben történt meg, hogy az izraeli kormány egyik minisztere nyilvános adásban együtt szerepelt egy palesztin vezetővel. Kifejtettem, hogy álláspontunk egyértelmű: amint mi nem követeljük az araboktól, hogy ne építkezzenek Jeruzsálemben, ők sem követelhetik tőlünk az építkezések leállítását. Jeruzsálem palesztin lakosainak engedélyezzük, hogy szavazzanak az autonómiaválasztásokon, de nem lesznek beválaszthatók intézményekbe, mert az autonómiamegállapodás nem vonatkozik majd Jeruzsálemre. Továbbá, Izrael tisztázta: nem áll szándékában lerombolni már meglévő zsidó településeket a területeken. Ahogyan arab települések működhetnek és fennállhatnak nem arab uralom alatt, zsidó települések is működhetnek és fennállhatnak nem izraeli uralom alatt.

Rabin, akire kettős felelősség hárult mint miniszterelnökre és honvédelmi miniszterre, aggódott a biztonsági kérdés miatt – és teljes joggal. Biztonságos jövő híján értelmetlen volna egy megállapodás, nem is szólva arról, hogy Izrael amúgy sem fogadna el ilyet. Amikor négy szemközt vitattuk meg ezt a kérdést, az odakint várakozók tréfálkoztak a hatoldali miniszteri tanácskozáson, hiszen azon két miniszterelnök (az

egyik a hivatalban levő), két honvédelmi miniszter (az egyik a hivatalban levő), egy külügyminiszter és egy volt vezérkari főnök vett részt.

Izrael Oslóban elért eredményei nem pusztán szavak voltak. Olyan engedményeket nyertünk, amelyek nélkül sohasem írhattunk volna alá egy megállapodást. Ilyen többek között az, hogy felelősek vagyunk a határainkon kívülről kiinduló fenyegetések esetén a biztonságért, valamint a területeken élő minden egyes izraeli biztonságáért. Jeruzsálem nem került bele az autonómiamegállapodásba, noha a város palesztin lakosai részt vehetnek az autonómiaválasztásokon. A települések megmaradnak jelenlegi helyükön, a települések biztonságát pedig az Izraeli Hadsereg erélyes kezébe helyeztük. Megígértük, hogy folytatjuk a tárgyalásokat más területekről Júdeában és Szamáriában a választások után, amelyeket kilenc hónapra 1993. október 13-a, az elvi nyilatkozat hatályba lépésének napja utánra írtak ki. Addig Izrael a közigazgatás öt fontos területét – egészségügy, oktatás, népjólét, turizmus és adózás – átadja a palesztinoknak.

Amikor aláírtuk a PFSZ-szel az első megállapodást, a második is előkészületben volt már. Ez utóbbival az volt a szándékunk, hogy véget vessünk a két fél közötti súlyos konfliktusnak, és előkészítsük a terepet az általános, hivatalos és nyilvános tárgyalások számára. A PFSZ-nek rendkívül nagy érdeke fűződött ehhez, hiszen Izrael továbbra sem ismerte el a tárgyalások egész idején, s ahogy Uri Zvi Greenberg költő megfogalmazta: olyan volt, mint az „útszéli fű”. Izrael különleges feltételekhez kötötte a PFSZ elismerését. Ezek szerint a PFSZ-nek nyilvánosan el kell ismernie, hogy Izraelnek joga van, hogy biztonságos határok között és békében létezzen; el kell fogadnia az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsának 242. és 338. számú határozatát a tárgyalások alapjaként; nem használhatja fel többé a terrorizmust, ehelyett harcolnia kell a terror és a terrorizmus ellen; köteleznie kell magát, hogy a jövőben a nézeteltéréseket erőszak helyett politikai tárgyalások útján rendezze; legfőképpen pedig semmisnek kell nyilvánítania a Palesztin Alapokmány azon harminchárom cikkelyét, amely közvetlenül (huszonnyolc) vagy közvetve (öt) Izrael megsemmisítésére szólít fel. Alapvető változásokat követeltünk a PFSZ alapelveiben az egyezség módosított változata alapján, valamint követeltük békeellenes nyilatkozatainak törlését.

Izrael valamennyi érintett felet értesítette, hogy amennyiben megállapodásra jutunk, elismerjük a PFSZ-t a palesztin nép képviselőjének, azt követően, hogy összehangoltuk előkészületeinket az Egyesült Államokkal. Szem előtt tartottam Winston Churchill bölcs tanácsát: jobb egyetlen lépéssel átugrani egy szakadékot, mint kettővel. Az Izrael és a PFSZ közötti kölcsönös elismerés célszerűbb lehet, mint az elvi nyilatkozat. A nyílt elismerés lehetséges, ha és amikor a PFSZ megváltoztatja Izraellel szembeni alapvető politikáját.

Miután megállapodtunk ebben a kérdésben, Holst külügyminiszterrel Kaliforniába repültünk, ahol Warren Christopher, az Egyesült Államok külügyminisztere szabadságát töltötte. Az esemény jelentőségére való tekintettel megszakította szabadságát, hogy fogadjon bennünket; jelen volt még Dennis Ross, a Külügyminisztérium „békecsoportjának” koordináto-

ra is. Azzal kezdtem, hogy elnézést kértem Christophertől, amiért félbeszakítottuk szabadságát, és megköszöntem, hogy időt szentelt nekünk.

„Ez olyan esemény – válaszolta Christopher –, amiért érdemes megszakítani a szabadságot.”

„Kétféleképpen vethetünk véget a PFSZ-szel való konfliktusnak – folytattam. – A hatalom hatalmával vagy a bölcsesség hatalmával. A bölcsesség jobb, mint a hatalom. Ha valamennyien bölcsen járunk el, a PFSZ társunk lesz a békében, ahelyett, hogy akadályozná a békéhez vezető utat.”

Holst emlékeztette Christophert azokra az általános beszámolókra, amelyeket oslói tanácskozásainkról megküldött neki, a külügyminiszter pedig megköszönte a beszámolókat. Ezután olvasni kezdte a megállapodást; a tapasztalt ügyvéd és a politikus szemével tüzetesen átvizsgálta az okmányt. Ezt a rövid megjegyzést fűzte hozzá: „Az a benyomásom, hihetetlenül nagy munkát végeztek, a kérdések széles körének valamennyi vetületét felölelték. Első válaszom nagyon pozitív.” Amerikai barátaink helyeslő bólintása után hazarepültünk, s jelenthettük, hogy áll az alku.

A palesztinokkal folytatott beszélgetéseink során gyakran hangsúlyozták, hogy nagyon fontosnak tartanák, ha pénzügyileg támogatnánk őket. Ez nekünk is érdekünkben állott, hiszen aki jólétben él, az jólétet ígér a szomszédjának is. Mindenkor úgy tartottam, az olyan politikai győzelmek, amelyek nem járnak együtt gazdasági haszonnal, nagyon ingatag talajra épülnek. A győzelmet hangos kürtszóval ünnepelhetjük, ámde a kürtszótól még nem kerül reggeli az asztalra.

Éppen ezért ingáztam az érintett országok között, hogy ismertessem velük a közel-keleti békeerőfeszítések sikerének gazdasági vonzatát. A skandináv orszá-

gok mindig is fogékonyak voltak más nemzetek nyomorúságára és szenvedéseire, s rendszeresen nemzeti össztermékük 1–2 százalékát adományozzák a szorult helyzetben levő országoknak. Izrael nevében arra kértem őket, külföldi segélyprogramjaik 5 százalékát irányozzák elő arra, hogy segítsék a palesztinokat független kormány létrehozásában. Roppant nagyvonalúan azonnal elfogadták javaslatomat.

Ezt követően az Európai Közösség vezetőjével, Jacques Delors-ral, valamint Hans van den Broek volt holland külügyminiszterrel és Delors stábjával találkoztam. Delors lelkesen nyilatkozott az azonnali segélynyújtásról. De ennél többre is hajlandó volt, remélve, sikerül meggyőznie az Európai Közösséget arról, hogy európai szintű stabil gazdasági infrastruktúrát építsenek ki. Hosszan beszélgettem Mitterand francia elnökkel a Pireneusok csodálatos erdősegeiben levő gyönyörű nyaralójában. Majd tárgyaltam a legtöbb európai ország külügyminiszterével. Mindannyian készséggel megígérték segítségüket.

Ezzel egyidejűleg elsimítottuk a PFSZ-szel az utolsó kis akadályokat is a kölcsönös elismerés útjából. Holst Tunéziába sietett, hogy aláírassa Arafattal az Izrael elismeréséről szóló nyilatkozatot, majd Jeruzsálemba repült, hogy Rabin miniszterelnök is aláírassa a PFSZ elismeréséről szóló nyilatkozatot.

Minden készen állott. Szeptember 12-én elrepültünk Washingtonba: Rabin miniszterelnök, Sulamit Aloni tudomány- és kommunikációügyi miniszter és jómagam, valamint munkatársaink egy csoportja és az elesett katonák családtagjainak a küldöttsége – hiszen az elesett katonák voltak a közel-keleti tragédia igazi hősei, akik nélkül Izrael nem érhetne volna el ezt az áttörést.

De még a tizenkettedik órában is komoly nehézsé-

gek merültek fel. Szeptember 13-án, közvetlenül azelőtt, hogy megkezdődött volna a szertartás a Fehér Ház előtti pázsiton, megjelent szállodai szobámban dr. Ahmed Tibi, Jasszer Arafat tanácsadója, és arról tájékoztatott, ha nem járulunk hozzá a nyilatkozat több mondatában néhány változtatáshoz, Arafat a legközelebbi géppel hazarepül. A palesztinok többek között törölni akarták azt a cikkelyt, amely csoportjukat a „jordániai-palesztin küldöttség” részeként említi, továbbá, valahány helyen „a palesztin csoport” szerepel, helyébe „PFSZ”-t kívántak beiktatni. Rabinnal való tanácskozás után az első követelést elutasítottam, a másodikat elfogadtam. Mivel elismertük a PFSZ-t, semmi sem indokolhatta, miért ne lehetne megemlíteni a nevét. Arafat azonban nem elégedett meg ennyivel, és Tibi útján értesített bennünket, hogy távozik.

„Ha így áll a dolog – közöltem Tibivel –, egyet kérek öntől. Tudassa velünk, mikor távoznak, mert mi is távozzunk.”

A PFSZ képviselője ezután azt kérte, a PFSZ kifejezést gépeljük be a szövegbe, ne maradjon ceruzával írt javítás. Ezt nyomban elfogadtam, s így szétoszlattuk a válság felhőit. Egy nagy horderejű történelmi fordulat sorsa egy ceruzából és egy nyomtatószalag közötti különbségen múlt.

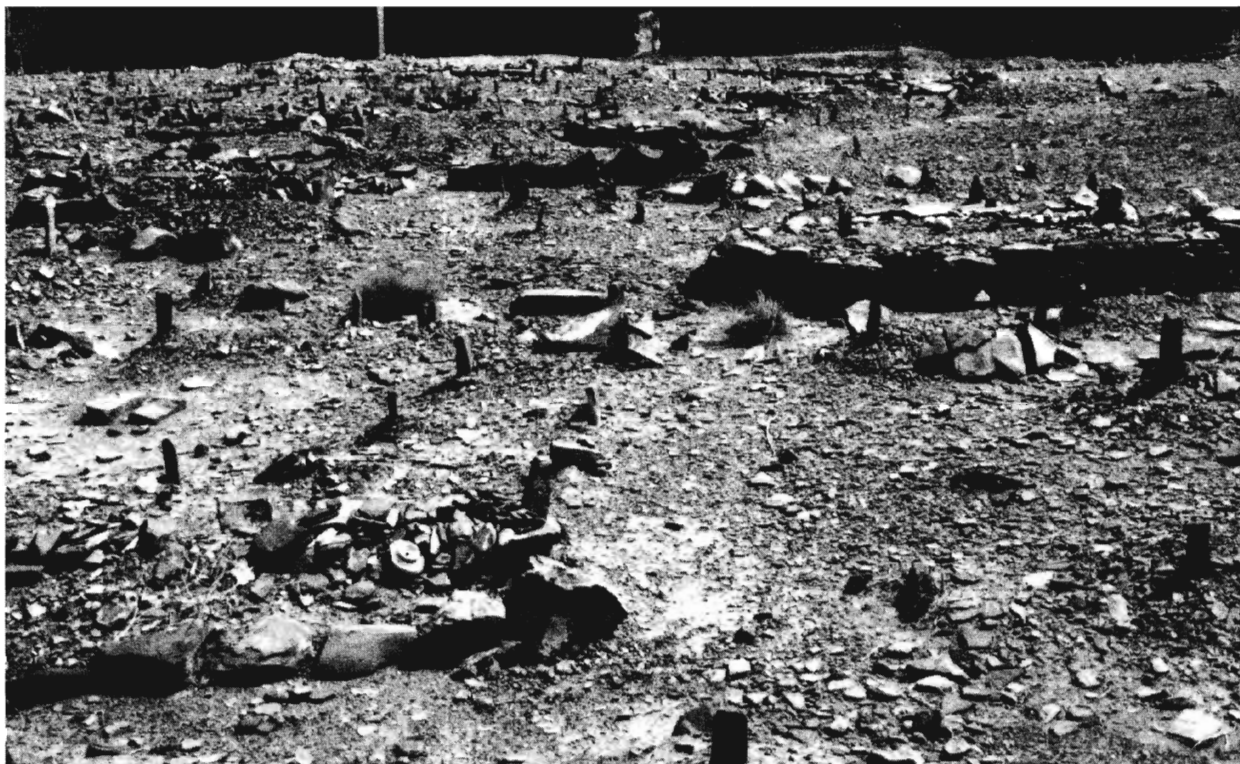
A Fehér Ház előtti pázsiton Clinton elnök rendezésében megtörtént Rabin miniszterelnök és Arafat elnök kézfogása, ünnepélyesen ratifikálták a megállapodást. Csak miután Izrael nevében aláírtam az okmányt, pillantottam meg a rengeteg meghatott arcot. Sokan léptek oda hozzám, hogy üdvözljenek, mondván, ez a huszadik század egyik legfontosabb és legmegkapóbb eseménye. Azért éreztek így, mert hosszú éveken át úgy tetszett, a palesztin-izraeli szakadék áthidalhatatlan. Mindazonáltal megtaláltuk a helyes megfogalmazást, ami jelzi, hogy is-

mét megtalálhatjuk későbbi, vértelen viták esetén is.

Engem az esemény inkább elgondolkodtatott, mint boldoggá tett. Lélekben már túl voltam az ünnepségen, és a következő lépés foglalkoztatott: hogyan építünk fel egy új Közel-Keletet. Nem elég, hogy feloldjuk a múlt ellentéteit. Előre is kell tekintenünk, olyan keretet kell felépítenünk, amely boldogságot ígér a térség valamennyi népének. Ez nem az emlékezés, hanem egy új napirend kidolgozásának az ideje. Az oslói megállapodás és a washingtoni ceremónia csupán ugródeszka volt, amelyről minden eddiginél magasabbra és távolabbra kell elrugaszzkodnunk.

FÉLIX PÁL FORDÍTÁSA

FOTOK. KOBÁNYAI JÁNOS

Ez a szöveg Simon Peresz *The New Middle East* című könyvének bevezető fejezete. Az egész könyvet február végére jelenteti meg a Múlt és Jövő Könyvkiadó.